

JADID NAMOYONDALARI MEROSINING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI

Abuyev Husan Odilovich, dotsent, Navoiy davlat pedagogika
instituti

THE IMPORTANCE OF THE LEGACY OF JADID MANIFESTATIONS IN TODAY'S ERA

Abuev Khusan Odilovich, associate professor, Navoi State
Pedagogical Institute

ЗНАЧЕНИЕ НАСЛЕДИЯ ДЖАДИДСКИХ ПРОЯВЛЕНИЙ В СОВРЕМЕННУЮ ЭПОХУ

Абуев Хусан Одилевич, доцент, Навоийский
государственный педагогический институт

<https://orcid.org/0009-0001-1316-523X>

e-mail: husan24@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada XIX asr oxiri XX asr boshlarida ma'rifiy, ijtimoiy-siyosiy harakat sifatida tarix maydoniga kelgan jadidlarning ilmiy merosi haqida fikr bildirilgan. Jadidlarning ilmiy—ma'rifiy merosining bugungi O'zbekistonda amalga oshirilayotgan ma'rifiy sohadagi siyosati bilan o'xshash ekanligi qayd etilgan.

Kalit so'zlar: jadidchilik harakati, Behbudiy, Fitrat, Hamza, Qodiriy, "Yoshlarga murojaat", "Jamiyati xayriya", "Ilm ista".

Abstract. In this article, an opinion is expressed about the scientific heritage of Jadids, which came to the field of history as an educational, socio-political movement at the end of the XIX th century and the beginning of the XX th century. It is noted that the scientific and educational heritage of the ancients is similar to the educational policy implemented in Uzbekistan today.

Key words: The movement of Jadidism, Behbudi, Fitrat, Hamza, Kadiri, "Appeal to youth", "Relief society", "Ilm ista".

Аннотация: В данной статье высказывается мнение о научном наследии джадидов, пришедших в область истории как просветительское, общественно-политическое движение в конце XIX – начале XX века. Отмечается, что научно-образовательное наследие древних схоже с образовательной политикой, реализуемой сегодня в Узбекистане.

Ключевые слова: Движение джадидизма, Бехбуди, Фитрат, Хамза, Кадыри, "Обращение к молодежи", "Общество милосердия", "Илм иста".

Kirish. Har bir xalq, millat va davlat o'z kelajagini tarixdan saboq chiqarib, buyuk tarixiy shaxslarining g'oya va tajribalariga tayangan holda quradi. Shoir va nosir, dramaturg va publitsist, tilshunos va adabiyotshunos, tarixchi va faylasuf, san'atshunos va jamoat arbobi jadidchilik harakatining ilg'or namoyondalaridan Abdurauf Abdurahim o'g'li Fitrat "Tarix - millatning o'tmishini, taraqqiyotini va tanazzuli sabablarini

o'rganaturg'on ilmdir" degan so'zlari, yoki Buyuk adibimiz Abdulla Qodiriyning "Moziyga qarab ish ko'rmoq xayrlidir" degan ibratli gaplari har qanday xalq, millat va davlat kelajagi uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar tarixan xalqimizning ilg'or g'oyalariga asoslanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning "Buyuk ma'rifatparvar

bobolarimiz tomonidan olg'a surilgan g'oyaviy-siyosiy, ijtimoiy-ma'rifiy va huquqiy-axloqiy qarashlar, turli millat va elatlar o'rtasida bag'rikenglik va hamjihatlik tamoyillarini qaror toptirish bilan birga, milliy manfaatlarni himoya qilishga qaratilgan intilishlar hozirgi murakkab va tahlikali zamonda barchamiz, avvalo, yoshlarimiz uchun chinakam ibrat namunasidir. Ularning hayoti va jasorati bugungi tinch va osoyishta kunlarga osonlik bilan erishilmaganini eslatib, milliy istiqlolimizni, jonajon Vatanimizni ko'z qorachig'iday asrashga doimo da'vat etib turadi" [1] – deb aytib o'tgan gaplari yuqorida nomlari keltirilgan jadid namoyondalarining fikrlari bilan hamohangdir.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi.

Keyingi yillarda mamlakatimiz hayotida keng ko'lamda amalga oshirilayotgan islohotlardan biri tarixiy merosni qayta tiklash, buyuk allomalarimiz faoliyatini keng ko'lamda targ'ib qilish asnosida xalqimiz, ayniqsa yoshlarimiz dunyoqarashida yuksak ma'naviy fazilatlarini shakllantirishdir.

O'zbekiston tarixining turli davrlarida jahon taraqqiyotiga munosib hissa qo'shgan ko'plab buyuk allomalar yetishib chiqqan. Shu bilan birgalikda vatanimizni bosqinchilardan ozod qilish va ularga qarshi kurashish yo'lida istiqlol g'oyalari ilgari surgan hamda jon fido qilgan vatandoshlarimiz xizmati bugungi mustaqil davlatimizning vujudga kelishida va taraqqiy etishida o'zlarining ilmiy-g'oyaviy xizmatlari kattadir.

Har qanday sharoitda ham o'z xalqining sha'nini baland ko'targuvchi yorqin shaxslar bor bo'lgan. Yaqin o'tmishimizga nazar tashlaydigan bo'lsak, millatning o'zligini anglashga xizmat qilib, xalq baxti yulida aziz jonlarini qurbon qilgan Mahmudxuja Behbudiy, Abdurauf Fitrat, Fayzulla Xo'jayev, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Qodiriy, Abdulhamid Cho'lpon, Usmon Nosir, Ubaydulla Xo'jayev, Abdulla Avloniy, Saidnosir Mirjalolov, Obidjon Maxmudov, Ashurali Zohiriy, Abduqodir Shakuriy va boshqa ko'plab insonlar siymosi har lahza qalblarimizni yoritib, tarixdan saboq olishga undaydi.

Vatanimizning uncha uzoq bo'lmagan XIX asr ikkinchi yarmi XX asr boshlari tarixida rus podsho hukumati va uning o'rniga kelgan bolsheviklarning sovet mustamlakachilik siyosatiga qarshi kurashda yangi ma'rifatparvarlik oqimi hisoblangan jadidchilik harakati vujudga keldi.

Yuqorida nomlari keltirilgan shaxslar aynan shu harkatning asosiy va g'oyaviy namoyondalaridir.

Turkistonda jadidchilik harakati o'z-o'zidan paydo bo'lgani yo'q, albatta. Uning vujudga kelishi uchun ma'lum bir ob'ektiv sharoit va sabablar mavjud edi. XIX asrning o'rtasi va XX asrning boshida jamiyatda yangilanish zarurati tug'ildi. Bir qator ijtimoiy, siyosiy, huquqiy va ma'naviy muammolar paydo bo'ldi. Ularni hal etish uchun bel bog'lagan bir guruh ziyolilar xalq orasida «jadidlar» deb tan olindi.

Ularning zamonaviy ta'lim amaliyotiga oid konseptual g'oyalari ma'naviy meros sifatida hozirgi islohotlarning strategiya va keng miqyosli yo'liga muayyan darajada asos bo'lib xizmat qiladi.[2] Jadidlarning zamonaviy ta'limga oid konseptual g'oyalari yangi usul maktablarini joriy qilish, zamonaviy dunyoviy ilmlar asosida yoshlarga bilim berish bilangina chegaralanmasdan, shu davrda ilg'or riojlangan davlatlarda ta'lim olishdan iborat bo'lgan. Shu bois yoshlarni chet elda ta'lim olishini moddiy ta'minoti uchun "Jamiyati xayriya" tuziladi. Bu xayriya tashkilotining asosiy vazifasi yangi usul maktablarini ochish, aholining uysiz kambag'al qismiga yordam berish, darsliklarni yaratish va yoshlarni xorijga o'qitishdan iborat bo'lgan.

Jadid namoyondalari ilmiy, badiiy ijodlarida ham asosiy g'oya ta'lim, tarbiyaga e'tibor va aqidaviy xurofotlarni ma'rifiy yo'l bilan bartaraf etish, hamda hurriyat edi.

Jadidchilik harakatining yetakchi namoyondasi Abdulla Avloniy merosida dunyo ilm bilan birgalikda islom dini arkonlarini inson hayotining ajralmas qimi bo'lishi haqida qarashlar mavjud. Avloniyning "Namoz", "Ro'za", "Zakat", "Haj"[3] she'rlarida kishilarni iymonli bo'lishga islom dini arkonlarini to'la to'kis bajarish va amal qilishga chaqiradi.

Jadid ma'rifatparvar namoyondalaridan Abdurauf Fitratning "Oila yoki oila boshqarish tartiblari" nomli asarida aynan bugungi kun dolzarb muammolari hisoblangan oilaviy ajrimlarning oldini olish borasidagi muhim qarashlar berilgan. Ushbu asarda ham farzand tarbiyasi va kamolotiga aloxida e'tibor beriladi. Asarda Odamning kamoli faqat sog'liq va kuchdan iborat bo'lmay, balki jismonan, aqlan va axloqan yuksalishdan iborat deb ta'kidlanadi. Aql va axloqan yuksaklik esa ilmiy bilimlardan ekanligi e'tirof etiladi [4].

Jadidchilik harakatining yetakchilaridan biri Mahmudxo‘ja Behbudiy “Yoshlarga murojaat” maqolasida yoshlarni xorijiy til va ilm o‘rganishga, shuningdek, dabdabali marosimlarga sarflanadigan sarf xarajatlar o‘rniga ilm olishga chaqiradi.

Bas, siz muhtaramlar ham o‘z avlodingizni va aziz bolalaringizni, agarda xohlasangizki, sizdan ko‘ra taraqqiy etsa, din va millatga xizmat etsa. (Din va millatga xizmat ilm va oqcha ila bo‘lur.) Shu ilmi zam oniyini tahsil qilmoq uchun harakat qilmog‘ingiz lozimdur. Hamvatanlarimiz mulkini sotib to‘y qilganidek siz-da, hatto, lozim bo‘lganda mulkingizni sotsangiz-da, o‘g‘lingizni zamoncha o‘qumoqiga sa‘y qilsangiz. To‘yga isrof qilinaturg‘on oqchalarni o‘qumoq yo‘liga sarf qilsangiz! [5]

Jadid ma‘rifatparvarlarini tashvishga soladigan jamiyatdagi asosiy muammo yoshlarga berilayotgan ta‘lim bo‘lib, Munavvarqori Abdurashidxonov berilayotgan ta‘limdan tashvishlanib buyuk Fuzuliy, Navoiy, Xo‘ja Hofiz, Bedillar kabi allomalarimiz asarlarini noto‘g‘ri talqin qilib o‘rgatilayotganligi va dunyoviy bilimlarga ahamiyat berilmaganligi haqida “Bizni jaholat - jahli murakkab” maqolasida tanqidiy mulohaza qiladi. Bu qanday oqibatlariga olib kelganligi haqida quyidagilarni qayd etadi: “Bu jaholat natijasidurki, o‘zimiz yerlik musulmonlardan o‘ldig‘imiz holda musofir rus va yahudiylar eshigida mardikor va xizmatchi o‘lduk. Bu jaholat xohishidurki, millat foydasi uchun jonin qurbon qilmoqqa loyiq arslon kabi yigitlarimiz butun millatni yodlaridin chiqorib, iste‘dod va g‘ayratlarini choyxona va pivaxonalarga sarf etmaktadurlar.” [6] Jadidchilik g‘oyalari o‘z ijodida namoyon etgan o‘zbek adabiyotining yirik namoyondasi Hamza Hakmzoda Niyoziy hayotini o‘z xalqini istibdoddan olib chiqishga bag‘ishladi. O‘z ijodini jadid ma‘rifatparvarlari g‘oyalari bilan boyitdi. Jadidchilik harakatining faol ishtirokchisi bo‘ldi [7]. Yuqorida nomlari tilga olingan jadid namoyondalari singari maktab ta‘limi uchun darsliklar yaratdi. Yangi usuldagi maktablar ochdi. O‘zining qisqa yozilgan “Ilm ista” she‘rida ilm olish muhim ekanligini bayon qiladi.

Kim bilurdi odam-u olam nadir, hayvon nechik?

Bo‘lmasa erdi agar insonda bu osori ilm.

Qaysi bir mavjuda boqsang bilmoqa kayfiyatini

Lozim o‘lgay topmaqa avval o‘qib axbor ilm...

Olamning xurshidi kundir, odamning xurshidi ilm,

Olamning zulmoti tundur, odamning nodori ilm.

Har murodu maqsadingga yetmoq istarsan murod,
Ko‘z ochib bedor bo‘l, darkor ilm, darkor ilm!

Ul haqiqat oyiniga sayqal istarsan Nihon

Ilm ista, ilm ista, istag‘il zinhor ilm!

Shuning bilan birga Hamza diniy xurofot va bida‘tlarga qarshi kurashgan. Islom diniga e‘tiqodi bo‘yicha boshqalarga o‘rnak bo‘la olgan. 23 yoshidayoq haj amalini ado etganligida ko‘rishimiz mumkin. Shuningdek, “Turkiston muxtoriyatini” she‘rida islom millati va dinini ulug‘laganini guvohi bo‘lamiz.

Yashasun endi birlashub islom millati!

(Ahmad) ruhi qichqirub der: hoy ummatim!

Bukunda ham xo‘r qolsa, din, millatim,

Haq shohiddir, kerakmas sizdek ummatim,

Qutlug‘ bo‘lsin Turkiston muxtoriyati!

Xulosa. Jadid namoyondalari merosi kishini ilm olishga, vatanparvarlikka undaydi. Ilm nafaqat jaholatga qarshi qurol va taraqqiyotning asosi, balki shaxs erkinligi, millat va halq farovonligining asosi sifatida tarannum etiladi. Shu bois ushbu meros bugungi kun uchun ham o‘zining dolzarb ahamiyatiga egadir.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Jadidlar: milliy o‘zlik, istiqloq va davlatchilik g‘oyalari” mavzusidagi xalqaro konferensiya ishtirokchilariga tabrigi.

[https://daryo.uz/k/2023/12/11/prezidentning-jadidlar-milliy-ozlik-istiqloq-va-davlatchilik-goyalari-mavzusidagi-xalqaro-konferensiya-](https://daryo.uz/k/2023/12/11/prezidentning-jadidlar-milliy-ozlik-istiqloq-va-davlatchilik-goyalari-mavzusidagi-xalqaro-konferensiya)

2. A‘zamxo‘jayev S. Turkiston muxtoriyati: Milliy demokratik davlatchilik qurilishi tajribasi. –T.: “Ma‘naviyat”, 2000. - B.7.

3. Qarang: Abdulla Avloniy Tanlangan asarlar. 2 jildlik 1-jild. –T.: “Ma‘naviyat”, 2020. - B. 198-200

4. Fitrat A Oila yoki oila boshqarish tartiblari. – T.: “Cho‘lpon”, 2013. –B. 70-75

5. Behbudiy M Tanlangan asarlar // To‘plovchi, so‘zboshi va izohlar: B. Qosimov,— 3-nashr. tuzatilgan va to‘ldirilgan .— T.: «Ma‘naviyat», 2006,— B. 170-171

6. Munavvar qori Abdurashidxonov. Tanlangan asarlar (Tahrir hay‘ati: O. Sharofiddinov, N.Aminov, N. Karimov va boshq.: Mas‘ul muharrir: N. Karimov,—T.: «Ma‘naviyat», 2003. — B. 146.

7. <https://muxtoriyat.uz/index.php/en/manbalar/maqolalar-uz/hamza-hakimzoda-niyoziyning-turkiston-muxtoriyati-hukumatiga-munosabati>